

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA

Rôzne interpretácie veľkej hospodárskej krízy

Bakalárska práca

RICHARD BADALÍK

Vedúci práce: Ing. Jan Jonáš, Ph.D.

Program: Hospodárska politika

Brno 2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Akademický rok: 2019/2020

Student:	Richard Badalík
Program:	Hospodářská politika
Název práce:	Různé interpretace velké hospodářské krize
Název práce anglicky:	Various Interpretation of the Great Depression

Cíl práce, postup a použité metody: Cílem práce bude představit náhled různých ekonomických škol na velkou hospodářskou krizi ve třicátých letech. Od autora se očekává, že bude diskutovat a porovnávat názory jednotlivých ekonomických škol a ekonomů, a to zejména s ohledem na příčiny krize a z toho plynoucí hospodářsko-politická doporučení.

Literatura:

Bernanke, Ben (1995). "The Macroeconomics of the Great Depression: A Comparative Approach". *Journal of Money, Credit, and Banking* (Blackwell Publishing) 27 (1): 1–28.

Bernanke, Ben (2000). *Essays on the Great Depression*. Princeton University Press. ISBN 0-691-01698-4.

Hamilton, James (1987). "Monetary Factors in the Great Depression". *Journal of Monetary Economics* 19 (2): 145–169.

J. Bradford De Long, "Liquidation" Cycles: Old Fashioned Real Business Cycle Theory and the Great Depression, National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 3546.

Fisher, Irving (October 1933). "The Debt-Deflation Theory of Great Depressions". *Econometrica* (The Econometric Society) 1 (4): 337–357.

Bernanke, Ben (June 1983). "Non-Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression". *The American Economic Review*, 73 (3): 257–276.

Gauti B. Eggertsson, Great Expectations and the End of the Depression, *American Economic Review* 2008, 98:4, 1476–1516.

Peter Temin, *Lessons from the Great Depression*, MIT Press, 1992, ISBN 9780262261197.

Cole, Harold L. and Ohanian, Lee E. (2004). "New Deal policies and the persistence of the Great Depression: A general equilibrium analysis". *Journal of Political Economy*, 112: 779–816.

Kehoe, Timothy J.; Prescott, Edward C. (2007). *Great Depressions of the Twentieth Century*. Federal Reserve Bank of Minneapolis.

Allgoewer, Elisabeth (May 2002). "Underconsumption theories and Keynesian economics. Interpretations of the Great Depression". Discussion paper no. 2002–14.

Randall E. Parker, *Reflections on the Great Depression*, Elgar publishing, 2003, ISBN 978-1-84376-335-2.

Eichengreen, Barry (1992). Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919–1939. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-506431-3.

Romer, Christina D., "What Ended the Great Depression", Journal of Economic History, December 1992, vol. 52, no. 4, pp. 757–784.

Ben S. Bernanke, "Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression," The American Economic Review 73, No. 3 (June 1983): 257–76.

Rozsah grafických prací:	Podle pokynů vedoucího práce
Rozsah práce bez příloh:	35 – 45 stran
Literatura:	
Vedoucí práce:	Ing. Jan Jonáš, Ph.D.
Pracoviště vedoucího práce:	Ekonomicko-správní fakulta Katedra ekonomie

Datum zadání práce: 5. 2. 2018

Termín odevzdání bakalářské práce a vložení do IS je uveden v platném harmonogramu akademického roku.

V Brně dne: 7. 5. 2020

Bibliografický záznam

Autor:	Richard Badalík Ekonomicko-správní fakulta Masarykova univerzita Katedra ekonomie
Název práce:	Rôzne interpretácie veľkej hospodárskej krízy
Studijní program:	Hospodářská politika
Vedoucí práce:	Ing. Jan Jonáš, Ph.D.
Rok:	2020
Počet stran:	50
Klíčová slova:	Veľká hospodárska kríza, Keynes, Friedman, Hayek, Federálny rezervný systém, hospodársky cyklus, Spojené štáty

Bibliographic record

Author: Richard Badalík
Faculty of Economics and Administration
Masaryk University
Department of Economics

Title of Thesis: Various Interpretation of the Great Depression

Degree Programme: Economic Policy

Supervisor: Ing. Jan Jonáš, Ph.D.

Year: 2020

Number of Pages: 50

Keywords: Great Depression, Keynes, Friedman, Hayek, Federal Reserve System, business cycle, United States

Anotace

Predmetom tejto bakalárskej práce je predstavenie hospodárskych udalostí Veľkej hospodárskej krízy z pohľadu teórie Keynesa, Friedmana a rakúskej školy. Zároveň opis diaľnia v hlavne zasiahnutých oblastiach ekonomiky so zameraním na Spojené štáty, z ktorých sa kríza šírila. Keynes vidí príčinu krízy v nedostatočnom agregátnom dopyte. Friedman interpretuje príčinu krízy monetárnymi šokmi. Rakúska škola prisudzuje kľúčovú úlohu predošlému boomu a cenovej inflácii. Na záver sa pokúsim v prehľadnej tabuľke predstaviť rozdielnosť názorov ekonómov spojených s krízou.

Abstract

The essence of this bachelor thesis is to introduce Great Depression in view of Keynes, Friedman and Austrian school. Focusing on United States, I will try to explain severity of this crisis. Keynes sees the causes of depression in weak aggregate demand. Friedman is focusing on monetary policies, while pointing out monetary shocks as the key factor. Austrian theory based on opinions of Mises and Hayek is explaining crisis as an effect of previous boom in investing market. At the end, I will try to show main opinions of these economists in one table.

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu na tému **Rôzne interpretácie veľkej hospodárskej krízy** vypracoval samostatne pod vedením Ing. Jana Jonáša, Ph.D. a uviedol v nej všetky použité literárne a iné odborné zdroje v súlade s právnymi predpismi, vnútornými predpismi Masarykovej univerzity a vnútornými pokynmi vedenia Masarykovej univerzity a Ekonomicko-správnej fakulty MU.

V Bratislave, 7. mája 2020

.....
Richard Badalík

Pod'akovanie

Chcel by som sa touto cestou pod'akovať svojmu vedúcemu práce Ing. Janovi Jonášovi Ph.D. za jeho cenné rady a trpezlivosť pri konzultáciách bakalárskej práce.

Obsah

Zoznam tabuliek	11
Zoznam skratiek	12
Úvod	13
1 VŠEOBECNÉ FAKTY VEĽKEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY	15
1.1 Priebeh krízy.....	16
1.2 Riešenie krízy.....	21
2 INTERPRETÁCIA JOHNA MAYNARDA KEYNESA	25
2.1 Keynesianizmus.....	25
2.2 Východisko teórie	26
2.3 Všeobecná teória zamestnanosti, úrokov a peňazí.....	27
2.4 Záver	30
3 INTERPRETÁCIA MILTONA FRIEDMANA	32
3.1 Monetarizmus	32
3.2 Friedmanova teória hospodárskych cyklov	33
3.3 Friedmanova interpretácia krízy.....	35
3.4 Záver	38
4 INTERPRETÁCIA RAKÚSKEJ ŠKOLY	39
4.1 Ludwig von Mises	39
4.2 Friedrich August Von Hayek.....	40
4.3 Hayek a jeho interpretácia Veľkej hospodárskej krízy	40
4.4 Záver	44
5 ZHRNUTIE	45
Záver	47
Použité zdroje	49

Zoznam tabuliek

Tab.č.1: Ekonomické ukazovatele Spojených štátov v rokoch 1929-1940

Tab.č.2 : Názory a interpretácie problematiky Veľkej hospodárskej krízy

Zoznam skratiek

FED – Federálny rezervný systém

USA – Spojené štáty americké

Úvod

Veľká hospodárska kríza bola globálna ekonomická kríza, ktorá zasiahla svet v 30. rokoch 20. storočia. Táto kríza je dodnes považovaná za tú najhlbšiu a najnemilosrdnejšiu ekonomickú krízu od začiatku 20. storočia. Jej dopady boli kolosálne a zasiahli prakticky celý svet a výrazne ovplyvnili nasledujúci vývoj svetových dejín. Príčiny tejto globálnej katastrofy môžeme vidieť v mnohých oblastiach a názory sa aj napriek rozsahu tejto krízy líšia a to ako politické tak aj ekonomické. Pokles nastal naprieč prakticky všetkými sektormi hospodárstva, a aj navzdory prijatým krokom k potlačeniu krízy, trvala niekoľko rokov. Dodnes neprišlo k úplnej zhode názorov či k jednotnej interpretácii príčin krízy, ako ani k jednotnému názoru na prijaté kroky vtedajších zodpovedných orgánov. Jednotliví ekonómovia ponúkajú rôzne interpretácie tejto globálnej krízy. Cieľom tejto práce tak bude predstavenie tejto globálnej krízy, pohľad na vývoj makroekonomických ukazovateľov a zároveň porovnanie rozdielnych pohľadov na príčiny, riešenia, či dôsledky krízy. Táto práca je zameraná na pohľad významných ekonómov 20. storočia a ich myšlienky spojené s vývojom v tridsiatych rokoch minulého storočia. Práca je rozdelená na tri základné časti. Prvá časť sa zaoberá priebehom veľkej hospodárskej krízy a opisuje priebeh krízy v jednotlivých sektoroch a to najmä v Spojených štátoch amerických (skratka USA), ale taktiež opisuje medzinárodný rozmer tejto katastrofy. Opisuje okolnosti, za ktorých kríza vypukla a aké obdobie jej predchádzalo. Rovnako predstavuje aj kroky, ktoré boli prijaté pre jej potlačenie a vyriešenie. Zároveň sa snaží na základe makroekonomických ukazovateľov demonštrovať, akých nevídaných rozmerov v priebehu pár rokov nabrala. Má poukázať na závažnosť tejto krízy, jej medzinárodný ekonomický dopad a jej dopad na ďalší vývoj histórie. Druhá časť práce popisuje pohľad jednotlivých ekonómov na krízu. Má za úlohu predstaviť rozdielne pohľady na príčiny vzniku a prehĺbenia krízy. Zameriava sa na hlavné myšlienky spojené s teóriami hospodárskych cyklov, tých najväčších ekonomických osobností 20. storočia. Konkrétne o myšlienky Johna Maynarda Keynesa, Milтона Friedmana a rakúskej školy s hlavným dôrazom na interpretácie

Hayeka a Misesa. Po predstavení jednotlivých autorov, ich zaradení do ekonomických smerov a popísaní myšlienok z ktorých vychádzajú, aplikuje ich interpretácie vzniku cyklov na Veľkú hospodársku krízu. Zaoberá sa predstavami autorov ako nájsť východiská z kríz alebo naopak, čo považujú za nesprávne riešenie hospodárskych výkyvov. Popisuje v čom vidia najväčšie problémy v ponúknutých riešeniach, či krokoch rozdielnych politikov, organizácii a nakoniec aj ekonómov. Tretia záverečná časť ponúka prehľadnú tabuľku s okruhmi, ktoré podľa autorov mali výrazný vplyv na vtedajší vývoj krízy. Tabuľka má teda ukázať akú dôležitosť prikladajú jednotliví ekonómovia okolnostiam krízy. Z toho plynie aj hlavný prínos tejto práce a to porovnanie jednotlivých pohľadov na túto globálnu katastrofu.

1 VŠEOBECNÉ FAKTY VEĽKEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY

Veľká hospodárska kríza je dodnes témou diskusií a stále môžeme pozorovať rozdielne pohľady na jej príčiny, či jej hĺbku. Avšak niektoré fakty a udalosti spojené s priebehom a spôsobmi jej riešenia najmä v USA, sú nepopierateľné a ich znalosť je kľúčová pre hlbšie pochopenie myšlienok jednotlivých ekonomických škôl a ekonómov.

Po prvej svetovej vojne sa Spojené štáty americké stali svetovou veľmocou a na ich území prišlo k obrovskému rozmachu prakticky vo všetkých odvetviach hospodárstva. V rokoch 1928 a 1929 boli Spojené štáty americké na vrchole prosperity. Nezamestnanosť bola minimálna a hrubý národný produkt sa blížil k svojej potenciálnej hodnote. Mohlo sa tak zdať, že tento rast je prakticky nekonečný a Amerika sa nachádza v zlatých časoch ekonomiky. Pod povrchom však prichádzalo k masívnemu zadlžovaniu. Príčiny prílišného zadlžovania vidí Fisher (1933) v nových príležitostiach investovať za perspektívy vysokého zisku v porovnaní s bežnými ziskami a úrokmi a to hlavne vďaka novým vynálezom, novým odvetviam priemyslu, rozvoju nových zdrojov a otváraní nových trhov. Fisher (1933) demonštruje zadlžovanie v 20. rokoch na nasledujúcom príklade: „Ak investor predpokladá, že môže mať ročný 100% výnos pri pôžičke so 6% úrokom, bude zvädzaný k požičovaniu a investovaniu alebo špekulovaniu s požičanými peniazmi“ (Fischer, 1933, s.348, vlastný preklad)

K zlomu prišlo 24. októbra 1929, kedy došlo k masívnemu prepadu akcií na americkej burze. Tento deň sa tiež označuje ako čierny štvrtok a je považovaný za začiatok veľkej hospodárskej krízy. Krach na americkej burze, však bol len akýmsi finálnym vyústením nezdravého hospodárenia a skrytých chýb predošlej expanzie. V Spojených štátoch následne prišlo k prudkému hospodárskemu poklesu. Medzi rokmi 1929 a 1933 klesol HNP takmer o 30%, priemyselná produkcia o polovicu, cenová hladina o tretinu, hrubé domáce investície o 90%. (Žídek, 2007, s. 83). Kým v roku 1929 bola nezamestnanosť v USA na úrovni 3,2% o štyri roky neskôr už bola na úrovni 25,2%.

Tab.č.1: Ekonomické ukazovatele Spojených štátov v rokoch 1929-1940

Rok	Nezamestnanosť	Reálny HDP	C	I	G	Ponuka peňazí	Cenová hladina	Inflácia
1929	3,2	203,6	139,6	40,4	22	26,6	50,6	-
1930	8,9	183,5	130,4	27,4	24,3	25,8	49,3	-2,6
1931	16,3	169,5	126,1	16,8	25,4	24,1	44,8	-10,1
1932	24,1	144,2	114,8	4,7	24,2	21,1	40,2	-9,3
1933	25,2	141,5	112,8	5,3	23,3	19,9	39,3	-2,2
1934	22	154,3	118,1	9,4	26,6	21,9	42,2	7,4
1935	20,3	169,5	125,5	18	27	25,9	42,6	0,9
1936	17	193,2	138,4	24	31,8	29,6	42,7	0,2
1937	14,3	203,2	143,1	29,9	30,8	30,9	44,5	4,2
1938	19,1	192,9	140,2	17	33,9	30,5	43,9	-1,3
1939	17,2	209,4	148,2	24,7	35,2	34,2	43,2	-1,6
1940	14,6	227,2	155,7	33	36,4	39,7	43,9	1,6

Zdroj: Mankiw, *Macroeconomics*, 1997

Kríza sa zo Spojených štátov rýchlo presunula prakticky do celého sveta a tak má právom prívlastok globálna. Trvanie tohto hospodárskeho poklesu sa líšilo v jednotlivých krajinách rovnako ako sa líšila aj hĺbka tejto krízy.

1.1 Priebeh krízy

Na ilustráciu priebehu veľkej hospodárskej krízy sa zameriavam na tri krízové oblasti v USA. Na burzu a jej krach, ktorý je považovaný za akýsi spúšťač globálnej krízy. Krízu nezamestnanosti, ktorá významne prispela k faktu, že sa kríza stala pre občanov katas-

trofálnou a na bankovú krízu, ktorá krízu prehĺbila. Záver tejto podkapitoly ukazuje aj na medzinárodný význam tejto krízy.

1.1.1 Krach na burze

Symbolom ekonomického blahobytu v Spojených štátoch amerických v 20. rokoch sa stala burza s cennými papiermi. Obchodovanie sa stávalo čoraz populárnejším a vidina nekončiacej prosperity viedla k tomu, že sa veľakrát akcie nakupovali na dlh. Banky nemali problém poskytovať peniaze na nákup akcií aj s ručením v podobe akcií.

Onedlho sa však prejavili problémy špekulácií, začiatkom roka 1929 sa predávalo niečo okolo milióna akcií za deň, v septembri to už bolo okolo 5 miliónov. Tento prudký rast sa však razom zmenil na prudký pokles, ktorý sa začal krachom na burze.

Kríza na burze prebehla v dvoch krátko po sebe nasledujúcich vlnách. Prvá vlna prepukla 23. októbra, kedy sa len za poslednú hodinu predalo 2,6 milióna akcií. To bola len predzvesť toho, čo malo nasledovať nasledujúci deň, označovaný ako „čierny štvrtok“. V tento prišlo podľa očakávaní ešte k väčšej panike na burze a tento deň je tak vo väčšine literatúry uvádzaný ako začiatok veľkej hospodárskej krízy.

Snaha o stabilizáciu trhu s akciami prišla v nasledujúcich dňoch, avšak nezabránila druhému a ešte dramatickejšiemu prepadu na burze. Druhá vlna krachu americkej burzy prebehla 28. októbra a vyvrcholila 29. októbrom teda „čiernym utorkom“, kedy sa predalo neuveriteľných 16.400.000 akcií. (Žídek, 2007, s. 85)

Reakcia bánk na tieto udalosti prišla veľmi rýchlo a nebolo ňou nič iné ako požiadavka na okamžité splatenie dlhov. Investori tak boli nútení neustále vrhať nové akcie na trh. Ponuka na burze tak ďalej rástla a ceny akcií v reakcii na preplnený trh ďalej rapídne padali. Na záver je však nutné dodať, že krach na americkej burze nebol jediným dôvodom vypuknutia hospodárskej krízy. Bolo by teda mylné domnievať sa, že za krízu je zodpovedné len prasknutie špekulatívnej bubliny na trhu s akciami. Ekonomika začala pociťovať príchod úpadku už pred spomínaným krachom.

1.1.2 Kríza nezamestnanosti

Ďalšou problémovou oblasťou počas hospodárskej krízy bola podľa Žídeka (2007) narastajúca nezamestnanosť. Ako vyplýva z tabuľky č.1 nezamestnanosť sa v roku 1933 pohybovala na úrovni 25,2%, kým v roku 1929 bola len 3,2%. Výraznou mierou k jej nárastu prispelo poľnohospodárstvo. Ako v iných oblastiach aj v oblasti poľnohospodárstva sa ukázalo, že predstava nekončiacej prosperity bola chybná. Hlavným problémom bolo najmä presýtenie trhu. Z vojny zničenej a zadlženej Európy, síce USA získavalo peniaze z úrokov z ponúknutých pôžičiek, avšak rovnako tak prichádzalo o významné odbytište a výrazne sa mu tak znížilo portfólio svojich odbytových možností. Postupný pokles cien poľnohospodárskych produktov a nárast výrobných nákladov, nútil farmárov zvyšovať produkciu, aby ľahšie pokrývali čoraz vyššie fixné náklady. Tento fakt však viedol k prílišnej nadvýrobe, ktorá v spojení s obmedzenými možnosťami odbytu prehľbovali túto agrárnu krízu. Farmári sa zadlžovali a tak po skolabovaní bankového systému sa práve farmári ocitli v ešte väčších problémoch, často až bankrotoch.

1.1.3 Banková kríza

Veľká hospodárska kríza bola do veľkej miery poháňaná krízou bankovou. Viacerí ekonómovia argumentujú, že zlyhania a dočasné bankové uzávery medzi rokmi 1930 a 1933 významne prispeli k závažnosti fázy poklesu počas hospodárskej krízy. Na veľkosti vplyvu na hospodársku krízu, však neprišlo k všeobecnej zhode.

V roku 1929 fungovalo na území Spojených štátov amerických okolo 24.000 bánk, z ktorých väčšina bola malými bankami. Tento systém čiastočne slúžil aj ako opatrenie pred monopolizáciou bankového systému. Na konci bankovej krízy z nich však ostalo len niečo okolo 15.000. Hlavne malé banky neboli schopné prežiť nemilosrdné podmienky krízy a tak boli nútené spojiť sa s inými alebo zbankrotovať. (Žídek, 2007, s. 85)

Centrálne banky USA neposkytovala bankovému sektoru dostatočnú hotovosť, banky sa tak len veľmi ťažko vyrovnávali s takzvaným „runom na banky“. Tento pojem predstavuje pokus zo strany vkladateľov o masívny výber vkladov, deje sa tak najmä v dôsledku

prehlbujúcej nedôvery v bankový sektor. Problém vzniká, keď sa banky začnú navzájom zadlžovať v reakcii na zvýšený dopyt po obehovej peniaze. Nakoľko sa banky museli vyrovnávať nielen s poklesmi cien v poľnohospodárstve, ale aj pádom cien cenných papierov, ktoré znižovali cenu ich aktív, bankový sektor bol preto nestabilný. (Friedman, 1992, s. 78)

Banková kríza prebehla rovnako ako krach na burze vo vlnách a to konkrétne v troch. Prvá vlna prebehla na prelome rokov 1930 a 1931 a to v reakcii na sériu bankrotov menších bánk. Tieto udalosti prispeli k znižovaniu dôvery v bankový sektor, ktoré zosilnelo hlavne skrachovaním Bank of United States. Táto komerčná banka bola vďaka svojmu názvu mnohými ľuďmi považovaná za akúsi oficiálnu centrálnu banku Spojených štátov. Táto banka bola tou najväčšou, aká v histórii USA zbankrotovala, okrem nej v prvej vlne krízy však krachovali zväčša menšie banky v menších mestách a dedinách. (Friedman, 1992, s. 85)

Druhá vlna prebehla neskôr v roku 1931, za pokračujúceho rastu nedôvery v bankovníctvo. Celá situácia vyvrcholila treťou a to najdrastickejšou vlnou. Takmer polovica zo všetkých zbankrotovaných bánk za obdobie bankovej krízy skončila svoju činnosť práve v poslednej fáze. Táto vlna trvala od polovice roku 1932 až prakticky do konca roku 1933. Túto krízu negatívne ovplyvnilo aj obdobie prechodu medzi vládou prezidenta Herberta Hoovera a Franklina Delana Roosevelta. H. Hoover bol tlačенý zo strany Newyorskej rezervnej banky k vyhláseniu bankových prázdnin. Prázdniny sa nakoniec uskutočnili o deň neskôr ako sa pôvodne plánovalo a to 4.4.1933, teda v deň kedy F.D. Roosevelt prebral úrad. Stalo sa tak po dohode Federálnej rezervnej banky (skratka FED) a komerčných bánk, ktoré zostali počas celého dňa uzavreté.

Krach bánk znamenal pre mnohých ľudí stratu ich vkladov, ktorý už o svoje peniaze na dobro prišli. Banky teda negatívne ovplyvnili priebeh krízy a oslabovali ekonomiku ako takú.

1.1.4 Medzinárodne rozšírenie krízy

Povojskové obdobie sa vyznačovalo prekvitaním obchodu a vzájomnej integrácie medzi štátmi naprieč celým svetom. Integrácia a prekvitajúci obchod spolu vytvorili ideálne podmienky na prelievanie ekonomických problémov z jednej ekonomiky do druhej.

Najsilnejšou ekonomikou v tom období boli Spojené štáty americké, tie prebrali rolu superveľmoci po Veľkej Británii. S prihliadnutím na tento fakt nie je prekvapením, že po prepuknutí krízy na území Spojených štátov amerických sa kríza rýchlo presunula aj do ďalších krajín. V krajinách dochádzalo k poklesom HDP, priemyselnej výroby, nezamestnanosti, ale hlavne dochádzalo k celkovému poklesu medzinárodného obchodu.

Obchod bol jedným z kľúčových problémov tejto globálnej krízy, bol jedným z hlavných kanálov ako sa kríza dostala z USA prakticky do celého sveta. Turbulentné 20. roky spojené s reparáciami a povojnovými dlhmi mali na obchodné vzťahy prekvapivo minimálne vplyvy a tak sa krajiny väčšinou neprikláňali k protekcionizmu.

To sa však zmenilo počas krízy, kedy práve Spojené štáty pristúpili k ekonomickému izolacionizmu. Hospodársky pokles a problémy v poľnohospodárstve presvedčili americkú vládu k prijatiu ochranných opatrení v podobe Smoot-Hawleyho colného sadzobníka, ten bol prijatý v lete roku 1930. V dôsledku prijatia tohto sadzobníka a vzniku bariér obchodu sa ostatné štáty dostali do ešte horšej situácie. (Žídek, 2007, s. 88) Zadĺžené krajiny sa nevedeli dostať k dolárom a tak taktiež pristúpili k ochranným opatreniam a odvetným clám. Riešenie situácie zo strany práve týchto krajín zasiahli americkú ekonomiku tvrdsšie ako kroky ktorýchkoľvek ostatných krajín.

Obmedzenie vývozu kapitálu a ochranárstvo, predstavovali dva hlavné kanály, ktorými USA prispelo k prehĺbeniu veľkej hospodárskej krízy. Spojené štáty tak nielenže trpeli problémami vo vnútri vlastnej ekonomiky, ale zároveň nesplnili úlohu superveľmoci a nezaistili stabilitu celosvetového hospodárstva.

Ďalším významným faktorom, ktorý prispel k nestabilite bol hromadný útek od modifikovaného zlatého štandardu. Jeho výsledkom bol kolaps celosvetového obchodu. Od roku 1929 do roku 1932 poklesol medzinárodný obchod takmer o tretinu. (Žídek, 2007, s. 90)

Neboli to však len Spojené štáty, kto bol zodpovedný za hospodársku katastrofu. Išlo o súhru viacerých faktorov ako problémy s povojnovými dlhmi, nestabilita menového systému, nedostatok zlata, narastajúci protekcionizmus a mnoho ďalších. Kríza prišla do rôznych štátov v rôznych obdobiach a mala rozdielnu hĺbku, či priebeh.

1.2 Riešenie krízy

Priebeh hospodárskej krízy bol značne ovplyvnený rozhodnutiami, prijatými vtedajšími prezidentmi, rovnako ako politikou a reakciami na vývoj krízy zo strany Federálneho rezervného systému. Táto podkapitola je teda venovaná chronologickému priebehu vlád dvoch po sebe nastupujúcich prezidentov, ich rozhodnutí a prijatých opatrení. Záverečná časť je venovaná politike FED v priebehu krízy, ktorá býva často kritizovaná.

1.2.1 Politika prezidenta Herberta Hoovera

Hospodárska kríza bola katastrofou, vtedy nevídaných rozmerov a preto neexistovala teória ani návod ako takejto kríze zabrániť alebo ako ju rýchlo a efektívne premôcť. Preto po vypuknutí krízy, vtedajší prezident Hoover ani nemohol nepredpokladať aká katastrofa sa blíži.

Židek (2007) tvrdí, že Herbet Clark Hoover nastúpil do úradu v zlatých časoch, USA prosperovalo vo všetkých možných oblastiach a nový prezident sľuboval pokračovanie rastu amerického bohatstva. Nakoľko bol prezident predstaviteľom umierneného liberalizmu, bol na začiatku krízy presvedčený, že ide len o ďalší krátkodobý pokles a že sa s ním trh sám vyrovná. Dokonca ešte rok po krachu americkej burzy prezident Hoover tvrdil, že kríza odíde sama.

Prvou Hooverovou reakciou na krach burzy bolo zvolanie stretnutí, ktorých sa mali zúčastniť významní predstavitelia zo všetkých oblastí priemyslu, poľnohospodárstva, stavebníctva a podobne. Prezident ich prosil aby nepodliehali panike a neznižovali investície a mzdy. Tieto stretnutia mali v občanoch vyvolať pocit bezpečia a vyslať signál prísľubu

perspektívneho podnikania. Hoover pokračoval v optimistických výrokoch aj keď ekonomika sa rúcala na všetkých frontoch.

Ďalším výrazne viditeľným krokom Hooverovej administratívy bolo prijatie zákona „Agricultural Marketing Act.“ Úlohou tohto zákona bola ochrana poľnohospodárstva a zaistenie odbytu. Zriadený bol aj špeciálny úrad, ktorého úlohou bolo poskytovanie pôžičiek družstevným stabilizačným korporáciám vykupujúcim poľnohospodárske prebytky. Tento krok však viedol len k prehĺbeniu už spomínanej agrárnej krízy, nakoľko prispel k nadvýrobe a teda ďalším tlakom na znižovanie už tak kriticky nízkych cien.

Nie príliš úspešný zákon nasledoval ďalší nie práve populárny krok. Tým bolo prijatie Smoot-Hawleyho colného sadzobníku. Tento sadzobník nastavil tarify a kvóty pre medzinárodný obchod, ktoré boli za krátky čas opätované naspäť. Malo ísť o opatrenie, ktoré malo pomôcť americkej ekonomike naspäť k prosperite a ochrániť ju, no ako sa ukázalo zrušenie medzinárodného obchodu malo opačný efekt.

Prezident bol taktiež známy svojou snahou o vyrovnané rozpočty a snahou o zníženie vládnych výdajov. Tak isto sa rozhodol pre zvýšenie daňových sadzieb v roku 1932. Týmto krokmi sa administratíva snažila o dosiahnutie konjunktúry.

Pri pohľade na obdobie Hooverovho vykonávania prezidentskej funkcie môžeme skonštatovať, že jeho stabilizačné opatrenia nepriniesli želaný efekt a často boli veľkou časťou ekonómov považované skôr za nešťastné a krízu prehlbujúce. Nezdravé návyky z predošlých období prepukli v globálnu hospodársku krízu nevydaných rozmerov práve v začiatkoch jeho vlády. Počas jeho úradovania sa nepodarilo krízu zabrzdiť a dostať pod kontrolu a aj napriek stálym optimistickým správam z kancelárie prezidenta, na konci jeho funkčného obdobia už málokto hovoril len o zanedbateľnom ekonomickom poklese. Kríza vrcholila práve v období, kedy Hoover odovzdal úrad svojmu nástupcovi F.D. Rooseveltovi.

1.2.2 Politika prezidenta Franklina Delana Roosevelta

Franklin Delano Roosevelt vďaka svojim sľubom o vyriešení nemilosrdnej krízy v akej sa krajina nachádzala, dokázal zvíťaziť v prezidentských voľbách. Po zvolení nastúpil do úradu na jar roku 1933, teda práve v období najhlbšej globálnej krízy.

Pri pohľade na zahraničnú politiku F.D. Roosevelta môžeme povedať, že sa v izolacionizme pokračovalo, dokonca sa prehlbovalo. V roku 1934 bol prijatý zákon, ktorý zakazoval požičovať finančné prostriedky vládam štátov, ktoré nesplatili svoje povojnové dlhy. O pár rokov sa tento zákaz ešte rozšíril na krajiny vedúce vojnu.

Ako už bolo spomenuté obchod počas krízy upadal a USA si vážnosť tejto situácie nezačalo dostatočne skoro naplno uvedomovať. No v roku 1934 bol prijatý zákon „Reciprocal Trade Agreements Act. Tento zákon mal umožniť americkej vláde vyjednávať s ostatnými mocnosťami o výške ciel na bilaterálnej úrovni. Aj napriek faktu, že tento zákon nebol nijak prelomový, vyslal minimálne pozitívny signál pre medzinárodný obchod ďalšieho obdobia. (Žídek, 2007, s. 99).

Najdôležitejšie však pre Roosevelta bolo splnenie sľubov vzhľadom k americkej ekonomike. Hospodárska politika za vlády 32. prezidenta, je označovaná aj ako „New Deal.“ Táto politika nemala nijakú ucelenú koncepciu, či formu, išlo skôr o súbor myšlienok a postupov ako zabrániť šíriacej sa kríze. Žídek (2007, s. 99) tvrdí, že táto politika bola vedná pomocou princípu trvalého experimentovania, teda v zmysle pokusov a omylov.

Znakom novej politiky bolo zvyšovanie zásahov štátu do ekonomiky, napríklad pomocou zvyšovanie vládnych výdajov. Príkladom tohto opatrenia boli aj dve najzásadnejšie opatrenia New Dealu a to Agricultural Agreement Act (AAA) a National Industrial Recovery Act (NIRA). Prvý z nich mal za úlohu podporiť farmárov a to zvýšením poľnohospodárskych cien prostredníctvom obmedzenia osevných plôch. NIRA sa mal naopak postarať o oblasť priemyslu a to konkrétne o reguláciu konkurencie v priemysle. Konkurencia mala byť nahradená vzájomnou kooperáciou, čo však smerovalo k nútenej kartelizácii. Zákon ihneď narazil na tvrdý odpor a v roku 1935 bol dokonca vyhlásený za protiústavný. Stalo sa tak aj preto, že zákon povoloval určovanie minimálnej mzdy, maximálneho počtu od-

pracovaných hodín, či kolektívne vyjednávanie o minimálnych cenách. Súčasťou zákona, však bol aj pomerne úspešný program verejných prác, ktorý sa v tom období stal v Amerike veľmi populárnym. Ďalším úspechom Rooseveltovej politiky bola stabilizácia bankového sektoru. Po jeho inaugurácii vyhlásil štvortýždňové bankové prázdniny. Tento krok viedol k upokojeniu situácie a konečne začali bankové vklady prevyšovať výbery. (Žídek, 2007, s. 100)

Nie všetky politiky boli však úplne úspešné napríklad snaha o zabránenie klesaniu reálnych miezd a zároveň snaha o zníženie nezamestnanosti, bola od začiatku považovaná za ekonomicky nezlúčiteľnú. Výsledkom bol síce nárast reálnych miezd, avšak len za cenu vysokej nezamestnanosti. (Žídek, 2007, s. 99)

Roosevelt bol populárny aj svojou kritikou svojho predchodcu. Hoovera tvrdo kritizoval za jeho nevyrovnané rozpočty a ukazoval na zlý stav verejných financií. Pravdou však ostáva, že za celé obdobie Rooseveltoho vládnutia nebol štátny rozpočet vyrovnaný, nie to ešte prebytkový. Verejné výdaje naďalej zvyšoval a pokiaľ na začiatku Veľkej hospodárskej krízy bol podiel federálnych rozpočtových výdajov na HDP 3,2% v roku 1933 tento podiel dosahoval svojho vrcholu na úrovni 10,3% . (Žídek, 2007, s. 100)

New Deal je teda možné hodnotiť ako pozitívne tak negatívne. V niektorých oblastiach sa podarilo znížiť následky krízy, na druhú stranu sa však stále nepodarilo situáciu úplne stabilizovať. Veľa zákonov, či opatrení išlo proti sebe a tak ich realizácia bola od začiatkov odsúdená na neúspech. Faktom však ostáva, že ani tieto opatrenia nevyzdraveli americkú ekonomiku, ktorá sa ešte stále potýkala s problémami.

2 INTERPRETÁCIA JOHNA MAYNARDA KEYNESA

John Maynard Keynes bol hlavným predstaviteľom ekonomického myšlienkového smeru keynesianizmu, ktorý nesie meno práve po ňom. Jeho vplyv na ekonómiu je považovaný za tak hlboký, že býva označovaný za najvýznamnejšieho ekonóma 20. storočia vôbec. (HOLMAN, 2001, s. 358)

Nakoľko jeho otec bol profesorom na Cambridgeskej univerzite, aj samotný Maynard študoval práve na tejto univerzite spočiatku matematiku a filozofiu, neskôr presedlal na ekonómiu. Stal sa profesorom na prestížnej Kings College, kde pôsobil od roku 1920.

Zastupoval britské ministerstvo financií na Versaillskej mierovej konferencii, kde sa odmietavo vyjadroval k výške reparácií uvalených na Nemecko. Vo svojej knihe „ekonomické dôsledky mieru“ podrobil výsledky konferencie ostrej kritike, ktorá bola oprávnená ako uvádza Holman. Ďalšiu významnú úlohu zastával pri formovaní medzinárodného finančného systému po druhej svetovej vojne, kedy sa zúčastnil na Bretton-Woodskejších jednaniach.

Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria najmä „Pojednávanie o peniazoch“ „Ako zaplatiť vojnu“ a nakoniec aj „Všeobecná teória zamestnanosti, úrokov a peňazí“. Práve posledné spomínané dielo napísal v roku 1935 v reakcii na Veľkú hospodársku krízu.

Mnohokrát býva označovaný za zakladateľa novej makroekonomickej teórie, vyznačujúcej sa odklonením od neoklasickej ekonómie, niekedy sa tento odklon označuje ako keynesova revolúcia. (Sojka, 2010, s. 243)

2.1 Keynesianizmus

Ako som už spomenul v úvode tejto kapitoly, J.M.Keynes bol zakladateľom tohto ekonomického smeru a jeho myšlienky tvorili základ ako pre keynesianizmus, tak aj pre jeho následné formy. Bol to najmä Keynesov prerod v 20. rokoch 20. storočia, ktorý bol zlomovým nie len pre neho samotného, ale aj pre vznik keynesianizmu ako takého. Holman

(2001) vo vývoji Keynesových názorov vidí dve hlavné etapy. Etapu do napísania Všeobecnej teórie zamestnanosti, úrokov a peňazí a etapu začínajúcu napísaním práve tohto diela.

Na začiatku kariéry sa Keynes profiloval ako neoklasický ekonóm a liberál. Význam kládol na konkurenciu, stabilnú kúpnu silu a využívanie trhových mechanizmov k udržiavaniu rovnováhy na trhu. Rovnako sa opieral o kvantitatívnu teóriu peňazí, najmä o jej cambridgskú modifikáciu, pracujúcu s reálnymi peňažnými zostatkami. Nestabilitu trhovej ekonomiky videl hlavne v nestálosti kúpnej sily peňazí. (Holman, 2001, s.357) Historický vývoj v 20. rokoch a nakoniec aj Veľká hospodárska kríza, výrazne prispeli k spomínanému prerodu v Keynesových názoroch. A práve táto zmena sa stala rozhodujúcou v zrode keynesianstva. To tvorilo základ jeho následných foriem v podobe neokeynesianskej a postkeynesianskej ekonómie. (Holman, 2001, s. 362) Obe dva smery síce vychádzajú z Keynesovej teórie, avšak každý smer sa orientoval na iný prínos v ekonómii. Neokeynesiáni sa snažili priblížiť Keynesove makroekonomické myšlienky k tým neoklasickým. Naopak postkeynesiáni dopĺňovali pôvodnú teóriu o svoje vlastné teórie a to napríklad teóriu cien a rozdeľovania. Ako uvádza Sojka (2010) snažia sa o vybudovanie presvedčivej alternatívy voči neoklasickej syntéze.

2.2 Východisko teórie

Nakoľko je pre túto prácu kľúčový najmä Keynesov pohľad na príčiny Veľkej hospodárskej krízy, zameriam sa teda na vývoj jeho názorov po jej vypuknutí. Teda obdobie počas ktorého prišlo k odkloneniu keynesových názorov od názorov klasickej a neoklasickej ekonómie.

Dielo Pojednávanie o peniazoch, ktoré Keynes vydal v roku 1930, tvorí akýsi prechod medzi etapami Keynesových názorov. Názorový posun v tomto diele nebol ešte tak diametrálne odlišný, avšak objavili sa tu viaceré dôležité východiská pre jeho ďalšiu tvorbu. Za základ fungovania trhovej ekonomiky naďalej považoval stálu kúpnu silu. Príčiny jej

kolísania však videl v nestabilite investícií, spočiatku nestabilitu hľadal iba v chovaní finančných trhov a špekulantov. (Sojka, 2010, s. 246)

Ďalším rozdielom je jeho kritika kvantitatívnej teórie peňazí. Sám navrhoval takzvaný dôchodkovo výdajový prístup. Tento prístup spočíva v tom, že stálosť kúpnej sily peňazí, závisí na stálosti pomeru medzi dôchodkom domácností a veľkosťou reálneho národného dôchodku a hlavne na rovnosti úspor a celkových nákladov na výrobu investičných statkov. Poukazuje teda na to, že o spotrebe a úsporách rozhodujú domácnosti a o výrobe a reálnom národnom dôchodku rozhodujú firmy, z čoho vyplýva nezávislosť úspor a investícií. Na základe tejto nezávislosti vysvetľuje, že trhovú ekonomiku nemusí nájsť rovnováhu pôsobením samoregulačných trhových síl, ako sa domnievali klasickí ekonómovia. Prináša tak myšlienku potrebnosti štátnych zásahov k nastoleniu rovnováhy na trhu. (Holman, 2001, s. 360-362)

2.3 Všeobecná teória zamestnanosti, úrokov a peňazí

2.3.1 Posun od klasickej a neoklasickej ekonómie

Všeobecná teória zamestnanosti, úrokov a peňazí priniesla novú alternatívu, voči klasickej a neoklasickej ekonómii, ktorá v predošlom období stála v popredí. Toto dielo je považované za základ keynesianstva a jeho nastupujúcich smerov. Karlík (1998) vo svojom diele Nielen o monetarizme píše: *„Keď v roku 1936 uverejnil Keynes všeobecnú teóriu, neoznamoval svetu nové myšlienky, iba ich formuloval v presných vedeckých termínoch. Gailbraith vysvetlil, že dôsledok všeobecnej teórie bol ten, že legitimoval myšlienky, ktoré boli v obehú. To, čo bolo považované za zmätené teórie, bolo teraz formulované tak, že mohla začať serióznou vedeckou diskúziou.“*

Toto dielo prinieslo spor medzi Keynesom a klasickými ekonómami. Keynes podrobil ostrej kritike Sayov zákon, ktorý garantoval rovnováhu agregátnej ponuky a dopytu pri využití plných zdrojov. Keynes poukázal na význam peňazí aj ako uchovávateľa hodnoty, tento význam práve Sayov zákon opomínal.

2.3.2 Agregátny dopyt

Kľúčovým konceptom Keynesovej interpretácie je efektívny dopyt. Keynes tak nazýva priesečník funkcie celkového dopytu s funkciou celkovej ponuky. (Keynes, 1963) Karlík (1998) vo svojom diele interpretoval Keynesové vysvetlenie nasledovne: *„Výrobcovia nebudú vyrábať, pokiaľ si nebudú istí, že existuje trh pre ich výrobky. Akcia začína na strane dopytu a nie na strane ponuky. Zhubná nerovnováha, známa ako veľká ekonomická kríza mala pôvod, podľa Keynesa v nadmerných úsporách, ktoré nemohli byť životaschopne investované do výroby. Latentný kapitál nemôže byť investovaný do vytvárania novej ponuky, pokiaľ nie je jasné, že existuje dostatočný dopyt kupujúcich, ktorí môžu kúpiť tovar. Riešenie preto spočíva v manipulácii úrovne celkového dopytu, ktorej cieľom je stimulovať výrobu, presvedčiť sporiteľov, že je znovu výhodné investovať a obnoviť tvorivý proces tvorby kapitálu a úrokov z úrokov, ktoré znahonásobujú bohatstvo sveta.“* Keynes tvrdil, že cyklickým prepadom ekonomiky sa dá predísť ovplyvňovaním agregátneho dopytu, hlavne pomocou aktívnej stabilizačnej politiky. Podporoval štátne zásahy do makroekonomického fungovania trhu, a to formou fiškálnej a monetárnej politiky. Navrhoval zvyšovanie vládnych výdajov na stimuláciu agregátneho dopytu, ako nástroja pre opätovné naštartovanie ekonomiky. Aj preto je Keynesianska ekonómia často označovaná ako dopytová.

2.3.3 Nezamestnanosť

Teória nezamestnanosti je ďalšia oblasť, ktorou sa Keynes zaoberal a v ktorej sa snažil posunúť ekonomické myšlienky ďalej. Zaoberal sa najmä nedobrovoľnou nezamestnanosťou, vo svojom diele ju definoval nasledovne: *„Ludia sú nezamestnaní nedobrovoľne, ak pri malom náraste cien tovarov robotníckej spotreby vzhľadom k peňažnej mzde, ako celková ponuka robotníkov pracovať za bežnú peňažnú mzdu, tak aj celkový dopyt po práci, pri tejto mzde, by boli väčšie, ako existujúca výška zamestnanosti.“* (Keynes, 1963, s. 51) Vo svojom diele dokonca venoval kritike neoklasickej teórii zamestnanosti Pigoua samostatnú kapitolu. Pigouva teória bola podľa jeho slov jediným pokusom o presný výklad

klasickej teórie nezamestnanosti, ktorý poznal. (Keynes, 1963, s. 270) Nesúhlasil s teóriou automatického nastavenia rovnováhy na trhu práce iba na základe pružného pohybu reálnej mzdy, ktorá má zohľadniť dopytované množstvo práce s ponúkaným množstvom práce. Domnieval sa, že ponuka práce závisí na nominálnej a nie reálnej mzde. Demonštroval to, na prípade depresie, počas ktorej ceny klesajú rýchlejšie ako nominálne mzdy, reálne mzdy tak rastú a firmy teda pristupujú k prepúšťaniu. Pokles nominálnych miezd má v krátkom období priaznivý vplyv na znižovanie nákladov, ale súčasne klesá agregátny dopyt. Príčinou nezamestnanosti teda nie sú nepružné mzdy, ale nedostatočný agregátny dopyt. Ten podlieha prvku neistoty a očakávania, ktoré sa dynamicky vyvíjajú. (Holman, 2001, s. 366)

2.3.4 Spotrebná funkcia a investičná funkcia

Na rozdiel od neoklasickej ekonómie, kde je vzťah medzi úsporami a investíciami regulovaný úrokovou mierou, podľa Keynesa úspory závisia primárne na dôchodku. V pojednávaní o peniazoch predpokladá nezávislosť úspor a investícií, nakoľko sú tvorené rozdielnymi skupinami za rozdielných podmienok. Úspory sú tvorené primárne domácnosťami a investície firmami, podliehajú tak rozdielnym mechanizmom rozhodovania.

V Keynesovej teórii uzavretej ekonomiky sa efektívny dopyt skladá z výdajov domácností na spotrebu, výdajov firiem na investície a vládnych výdajov. Podľa Keynesa pri vyrovnanom štátnom rozpočte a nízkych vládnych výdajoch, je agregátny dopyt závislý hlavne na spotrebe a investíciách.

Výdaje domácností na spotrebu sú funkciou ich disponibilného dôchodku. Disponibilný dôchodok sa delí na spotrebu a úspory. Podľa Keynesa je toto delenie založené na pôsobení základného psychologického zákona, podľa ktorého pri raste dôchodku rastie aj spotreba, ale pomalšie. To znamená, že podiel spotreby na dôchodku sa znižuje, zatiaľ čo rastie podiel úspor. Sklon ku spotrebe definuje ako klesajúcu funkciu dôchodku. (Holman, 2001, s. 368)

Investičná stránka Keynesovej teórie je založená na medznej efektívnosti kapitálu a úrokovej miere. Prírastok očakávaného čistého výnosu z dodatočnej investície, za dobu jej životnosti, určuje medzná efektívnosť kapitálu. Čím je efektívnosť oproti úrokovej miere vyššia, tým rýchlejšie rastú investície. Zároveň, čím viac je „voľného kapitálu“ tým je medzná efektívnosť kapitálu nižšia. Kľúčovú úlohu v tomto procese, podľa Keynesa, zohrávajú aj očakávania podnikateľov, ktoré ale nemožno jednoznačne empiricky vyjadriť. Na rozdiel od predchádzajúcich teórií, vniesol Keynes do svojej teórie prvok neistoty. Tvrdí, že podnikatelia sa rozhodujú za podmienok neistoty a rizika, na základe svojich očakávaní a subjektívnych predpokladov. Investície teda priamo súvisia s akýmsi životným elánom podnikateľov (animal spirit), ich inštinktmí a emóciami, či dôverou v trhy a ochotou riskovať. Tam vidí Keynes problém predošlej teórie, nakoľko tieto faktory majú na investície veľký vplyv aj napriek tomu, že ich nemožno jednoznačne kvantifikovať.

2.3.5 Investičný multiplikátor

Dôležitým nástrojom stabilizačnej politiky sú podľa Keynesa investičné výdaje vlády. Pomocou investičného multiplikátoru, vyjadril vzťah medzi investíciami a ich dôchodkovým efektom. Matematicky vyjadril tento vzťah ako rovnicu, kde prírastok národného dôchodku je rovný násobku prírastku dodatočných investícií. Tento násobok označuje ako multiplikátor. Tvrdí teda, že prírastok investícií vyvolá niekoľko násobný prírastok národného dôchodku. Investícia sa prejaví najskôr prírastkom dôchodkov v investičnom sektore, ktorý sa ďalej vydáva na spotrebu. Tým následne dochádza k prírastku aj v spotrebnom sektore. Veľkosť multiplikátora závisí na medznom sklone k spotrebe.

2.4 Záver

Keynesov ekonomický prínos je nepostrádateľný, podal úplne nový pohľad na nezamestnanosť, úlohu štátu a cyklické výkyvy ekonomiky a východiská z nich. Ponúkol reálnu

alternatívu na východiská z krízy. Jeho názory nabrali na popularite najmä z dôvodu, že ponúkali prísl'ub, lepšieho zajtrajška na základe zvyšovania výdajov a nie šetrenia. Depresia mala byť zažehnaná zvýšením vládnych výdajov, ktoré zvyšovali agregátny dopyt a zároveň ponúkali prácu. Domnieval sa, že zvyšovaním agregátneho dopytu zo strany štátu zníži pesimistické vyhliadky a dopomôže tak k rastu investícií. Zároveň tým ako sa zvyšujú vládne výdaje, zvyšujú sa aj príjmy z daní. Zaoberal sa aj zvyšovaním a udržateľnosťou zamestnanosti, ktorá mala slúžiť ako jedno z východísk z ekonomického úpadku.

Keynes zhrnul myšlienky všeobecnej teórie do nasledujúcich téz:

- Pri daných výrobných zdrojoch, technológiách a výrobných nákladoch je národný dôchodok funkciou zamestnanosti
- Zamestnanosť je závislá na efektívnom dopyte, teda agregátnom dopyte, ktorý je zložený z výdajov na spotrebu a na investície
- Vzťah medzi národným dôchodkom a spotrebou je daný spotrebnou funkciou: spotreba je rastúcou funkciou dôchodku. Charakteristikou spotrebnej funkcie je sklon ku spotrebe.
- Z vyššie uvedených téz vyplýva, že zamestnanosť je funkciou sklonu ku spotrebe a veľkosti investícií
- S rastom zamestnanosti klesá medzná produktivita práce, ktorá determinuje reálne mzdy. Dlhodobo udržateľná zamestnanosť nemôže byť vyššia, ako zamestnanosť pri ktorej sa reálna mzda rovná medznej ujme z práce.
- Spotreba rastie s dôchodkom, avšak rastie pomalším tempom ako dôchodok. Rozdiel medzi vývojom spotreby a efektívnym dopytom, nutným pre udržanie plnej zamestnanosti by mali kryť investície. Ak investície nemajú dostatočnú dynamiku, klesne dopyt pod úroveň nutnú k plnej zamestnanosti (Holman, 2001, s. 364)

3 INTERPRETÁCIA MILTONA FRIEDMANA

Milton Friedman bol hlavným predstaviteľom monetarizmu, ktorý patrí k najvýznamnejším smerom 20.storočia. Spoločne s J.M. Keynesom patrí k najvplyvnejším ekonomickým osobnostiam tohto obdobia.

Študoval matematiku na Rutgers University a neskôr ekonómiu na univerzite v Chicagu. V rokoch 1941 – 1943 pracoval na ministerstve financií, kde sa zaoberal daňovou politikou vojnového obdobia, pracoval ako matematický štatistik, venoval sa problémom návrhov zbraní, experimentom v metalurgii a vojnovnej taktike. Na jeseň roku 1950 pôsobil ako konzultant agentúry vlády Spojených štátov, ktorá realizovala plnenie Marshallovoho plánu. V roku 1964 pôsobil ako ekonomický poradca senátora Goldwatera. Následne v roku 1968 bol jedným z hlavných hospodárskych poradcov prezidenta Richarda Nixona. Jeho najvýznamnejšie štúdie sa zaoberajú dôležitosťou peňazí pri vysvetľovaní inflácie a tak isto časovými oneskoreniami vo všetkých typoch hospodárskej politiky. V roku 1976 získal Nobelovu cenu za ekonómiu, konkrétne za výsledky v oblasti analýzy spotreby, histórie a teórie peňazí a za predvedenie zložitosti stabilizačnej politiky. (Ebenstein, 2007)

3.1 Monetarizmus

Monetarizmus je ekonomicky smer, presadzujúci použitie ponuky peňazí k ovplyvňovaniu ekonomického rastu. Peniaze v obehu majú byť uvoľňované a obmedzované za cieľom získať stabilný ekonomický rast za prítomnosti malej inflácie. Zmeny peňažnej zásoby monetaristi považujú za „hnačí motor“ hospodárskeho procesu, ktorý je výsledkom aplikovanej menovej politiky. Rovnováha na finančnom trhu má byť zaistená na základe kvantitatívnej teórie peňazí, z ktorej monetaristi vychádzali. Táto ekonomická škola sa radí medzi liberálne orientované, nakoľko sa snaží obnoviť myš-

lienky klasickej ekonomickej teórie z devätnásteho storočia. Teda vieru vo voľný trh a tým odpor k akýmkoľvek zásahom štátu do prirodzeného fungovania trhu.

Myšlienky kapitalizmu, však značne utrpeli krízou, ktorá spôsobila značný posun v profesionálnych názoroch. Neregulované súkromné podnikanie bolo označované za nestabilné a odsúdené k tomu aby trpelo ešte väčšími krízami. Naopak viera, že vláda má zastávať aktívnejšiu úlohu, intervenovať aby zamedzila nestabilite a neistote. Ako píše Friedman (1992): *Hospodársky kolaps rozbil dlho zdieľané názory, že monetárna politika je mocným prostriedkom k zachovaniu hospodárskej stability. Názor sa posunul k opačnému extrém, že „peniaze nehrajú žiadnu úlohu“.* Názorový posun podľa Friedmana však vychádza z nepochopenia skutočných udalostí. Aký je teda pohľad Miltona Friedmana a jeho interpretácia skutočných udalostí a príčin vzniku a prehlbovania krízy?

3.2 Friedmanova teória hospodárskych cyklov

Ako každá ekonomická teória cyklov, tak aj tá monetaristická sa opiera o isté piliere na ktorých stavia svoje argumenty a myšlienky. Friedman ako hlavný predstaviteľ tohto smeru sa netají tým, že vychádza z myšlienok Adama Smitha a jeho knihy „Bohatstvo národov“ a sám ho označuje za otca modernej ekonomickej vedy. (Friedman, 1992, s. 10) Kľúčovou myšlienkou tohto diela je práve sloboda výmeny. Ekonomická sloboda a slobodný trh sú práve tie piliere, na ktorých stavia aj samotný Friedman. Ako liberál sa zásadne vyhradzoval voči štátnym zásahom do prirodzeného fungovania voľného trhu. Tvrdí, že vo svete slobodného obchodu sa uskutočňujú transakcie, len za podmienok určených účastníkmi transakcie, teda že spolupráca, nie konflikt je pravidlom. Ako náhle zasiahne vláda, situácia sa mení. Zásah jednej vlády v prospech miestnych podnikov vedie podniky z druhej zeme, aby tlačili na svoje vlády a žiadali pomoc aby eliminovali následky rozhodnutí cudzej vlády. Každé obchodné jednanie podlieha rozhodnutiam vlád a tak sa z neho stáva aj politický problém. (Friedman, 1992, s. 58)

Kľúčovú úlohu vo Friedmanovej teórii hrala kvantitatívna teória peňazí. Táto teória sa opiera o kvantitatívnu rovnicu, ktorá dáva do vzťahu množstvo peňazí, rýchlosť obehu a peňažnú hodnotu výstupu produktov a služieb v ekonomike. Vyjadrená je nasledovne:

$$M \times V = P \times Y$$

Čo znamená, množstvo peňazí v obehu (M) vynásobené rýchlosťou obehu peňazí (V) je rovné cene výstupov (P) vynásobenej množstvom vstupov (Y). (Mankiw, 1998, s. 598)

Friedman na základe tejto teórie predstavuje myšlienku stability na peňažnom trhu. Konkrétne tvrdí, že množstvo peňazí v obehu hrá veľkú rolu v zachovaní hospodárskej stability, teda že monetárna politika má silný vplyv na hospodársky vývoj. Samotnú infláciu označuje ako chorobu, nebezpečnú a niekedy dokonca smrteľnú. Vysoká inflácia predstavuje nebezpečenstvo v podobe nekontrolovateľného zvyšovania cien, pri ktorých spotrebiteľia strácajú prehľad o pravom dôvode zmeny ceny. Friedman tvrdí, že spotrebiteľia len ťažko určia nakoľko sa cena produktu zmenila z dôvodu inflácie alebo z dôvodu zmeny preferencií, či relatívnej vzácnosti. Nízka inflácia na druhú stranu, prináša zníženie miezd a postupné zvyšovanie nezamestnanosti. To všetko za sprievodu znižovania cien v ekonomike. Na otázku ako sa s touto chorobou vysporiadať odpovedá Friedman jednoznačne: Jediným liekom na infláciu je obmedzenie miery rastu, či poklesu peňazí v obehu. (Friedman, 1992, s. 266) Ďalšie vysvetlenie, ktoré Milton Friedman podáva, je vysvetlenie vzniku inflácie. Tvrdí, že inflácia nie je spôsobovaná ani „chamtivými“ obchodníkmi ani znižujúcou sa produktivitou práce, aj keď sa tieto faktory často vlády vyhovárajú. Hlavnú úlohu podľa neho hrajú opäť peniaze. K inflácii teda dochádza vtedy keď množstvo peňazí rastie rýchlejšie ako produkcia. Množstvo obeživa má významnejší vplyv ako rast produkcie. Veľa javov tak môže vyvolať významnejší vplyv v miere inflácie, ale dlhotrvajúci vplyv môžu mať iba vtedy, ak ovplyvňujú mieru rastu zásoby peňazí. Fakt, že v Spojených štátoch amerických dochádzalo k zvyšovaniu rastu peňazí pripisuje trom skutočnostiam. Zvyšovaním vládnych výdajov, snahou vlády o politiku plnej zamestnanosti a nakoniec chybnou politikou, ktorú uplatňoval Federálny rezervný systém. (Friedman, 1992, s. 260)

Ako už je zjavné teória hospodárskeho cyklu sa u monetaristov s Miltonom Friedmanom v popredí sústreďujú hlavne na monetárnu stránku ekonomiky. Teda problémy vznikajúce v súvislosti s množstvom peňazí. Tie podľa nich vznikajú práve „vd'aka“ kompetentným v oblasti monetárnej politiky, konkrétne teda USA.

3.3 Friedmanova interpretácia krízy

Predtým než si predstavíme Friedmanov postoj k udalostiam spojeným s Veľkou hospodárskou krízou je nevyhnutné poskytnúť pohľad na všeobecné fakty jeho očami. Teda fakty spojené so vznikom a priebehom krízy, ktorým venoval svoju pozornosť a ktorými podporoval svoje argumenty. Kríza globálnych rozmerov zjavne naštrbila kapitalistickú orientáciu prakticky celého sveta. Do centra ekonomického vnímania sa dostala ekonomická škola okolo J.M. Keynesa. Táto ekonomická revolúcia priniesla podnety k rozsiahlym štátnym zásahom. Názor, že kríza je spôsobená primárne súkromným sektorom, odmieta a tvrdí že kríza vznikla v inej oblasti, v oblasti regulovania peňazí. Túto úlohu získal Federálny rezervný systém, ktorému venuje špeciálnu pozornosť.

3.3.1 Pôvod krízy

Friedman (1992) sa vo svojom diele Sloboda voľby zaoberá aj otázkou, kde kríza vlastne začala. Bolo to v USA, alebo prerastanie miernej krízy na území Spojených štátov v hlbokú, spôsobili vonkajšie vplyvy. Odpoveď na túto otázku hľadal pomocou sledovania zlata a to najmä vd'aka zlatému štandardu Friedman paradoxne považoval štandard z čistého zlata za nepraktický. Pre príklad uvádzal, že zatiaľ čo jednou z výhod zlatého štandardu sú vnútorné obmedzenia rastu peňažnej zásoby, použitím zlata by zabránili inflácii, ak by rast populácie alebo nárast obchodu predbehol peňažnú zásobu, došlo by k neexistujúcemu spôsobu, ako čeliť deflácií a zníženej likvidite (a akejkol'vek sprievodnej recesii) okrem ťažby väčšieho množstva zlata. (Ebeling, 1999)

V období počiatku Veľkej hospodárskej krízy bol zavedený zlatý štandard ako v Amerike tak aj vo väčšine ostatných veľkých krajín. Stanovovanie ceny zlata vo svojich menách umožňovalo nakupovanie alebo predávanie zlata. Zlato tak plynulo z USA do iných krajín. Pokiaľ by kríza začala mimo USA, zatiaľ čo by americká ekonomika pokračovala v konjunktúre, potom by zhoršujúci stav zahraničného hospodárstva znížil americký export. Naopak zníženie ceny zahraničného tovaru by zapríčinilo zvýšený import do USA. Výsledkom by podľa Friedmana bola snaha míňať viac dolárov v zahraničí. Prišlo by k zníženiu zlatých rezerv Federálneho rezervného systému. Druhý scenár, že kríza začala v USA by spôsobil zníženie minutých dolárov v zahraničí. Zníženie by znamenalo príliv zlata do USA a ten by následne vyvolal tlak na zahraničné štáty, aby redukovali množstvo peňazí. Fakty podľa Miltona hovoria jasne, zlaté rezervy USA v prvých dvoch rokoch krízy rástli. Je tak presvedčený, že to boli práve Spojené štáty, ktoré stáli na čele globálnej krízy. (Friedman, 1992, s. 1992)

3.3.2 Federálny rezervný systém

Ako už je z predošlých častí zrejmé, Friedman sa prísne pozeral na monetárnu politiku, najmä teda v USA, kde kríza začala. A práve o túto oblasť sa opiera jeho hlavný prínos v interpretácii Veľkej hospodárskej krízy. Tá znamenala obrovský zvrät vo vývoji v 20. storočí a prakticky otvorila dvere nastupujúcej keynesianskej vlne, teda vlne rozširovania štátnych zásahov do ekonomiky. V monetárnej politike išlo hlavne o zásahy do množstva peňazí v obehu. Túto úlohu v období krízy zastával a dodnes zastáva Federálny rezervný systém.

Podnet na vznik Federálneho rezervného systému prišiel najmä, v reakcii na bankovú krízu v rokoch 1907-1908. Tá vznikla po tom čo Knickerbrocker Trust Company, jeden z najväčších new yorských trustov, začal pociťovať finančné problémy. Následný „run“ na banku znamenal jej zavretie a spustenie paniky v bankovom sektore. Banky na túto sku-

točnosť reagovali obmedzením platieb, ktoré zamedzilo rozsiahlym bankrotom a ukončilo „run“. Ostali otvorené, ale na základe vzájomnej dohody nepreplácali hotovosť. Vznikli tak nepríjemnosti na trhu, spojené s nedostatkom peňazí. Hotovosť tak musela byť dočasne nahradená inými formami platidiel. Vyvrcholením bola situácia, keď na 100 dolárov v hotovosti bolo za potreby 104 dolárov vkladu. Nie je preto prekvapením, že kríza aj napriek relatívne krátkemu trvaniu, bola najhlbšou aká dovtedy zasiahla americkú ekonomiku. (Friedman, 1992, s. 76)

V roku 1913 teda prišlo k prijatiu federálneho rezervného zákona (Federal Reserve Act), ten mal dopomôcť k možnosti zasiahnuť do peňažnej a bankovej oblasti. Založených bolo dvanásť oblastných bank, ktoré pracovali pod drobnohlľadom Federálnej rezervnej rady. Následne bola založená Národná menová komisia, ktorá sa neskôr pretransformovala na dnešnú obdobu rezervného systému. FED naberal na dôležitosti a to najmä v súvislosti s prvou svetovou vojnou. Počas vojny aktívne financoval náklady spojené s vojnou a to prostredníctvom tlačenia nových peňazí. Zvyšovanie peňažných zásob pokračovalo aj po skončení vojny a tým vyvolávalo infláciu. Nič to však nezmenilo na významnosti Federálneho rezervného systému. Veľká skúška v podobe globálnej krízy, však na FED ešte len čakala.

Friedman tvrdí, že krach na americkej burze nebol úplným začiatok krízy. Za ten označuje už predošlých pár mesiacov, kedy obchodná činnosť vyvrcholila. Krach burzy však znamenal výrazný míľnik v prepuknutí krízy, nakoľko došlo k panike a neistote na trhoch. Spotrebitelia začali prikladať väčšiu váhu sporeniu a oslabila sa tak ich ochota míňať peniaze. Newyorská federálna rezervná banka po prepuknutí krízy začala nakupovať vládne obligácie. Friedman poukazuje aj na fakt, že so smrťou Benjamina Stronga prišla Newyorská banka nie len o vedúcu osobnosť, ale aj vedúce postavenie. Vo vnútri Federálneho rezervného systému začal mocenský boj, ktorý značne ovplyvnil jeho chovanie v nasledujúcich mesiacoch. FED zmenil svoju politiku boja proti kríze a v priebehu roku 1930 znižoval množstvo peňazí v obehu. Friedman poukazuje na fakt, že spoločne

s dôsledkami krachu na burze sa práve táto politika znižovania obeživa, podpísala pod prehĺbenie krízy.

Krach burzy bol prvým alarmom, avšak po sérii krachov niektorých bank bolo jasné, že to najhoršie malo ešte len prísť. Ako uvádza Friedman, len v decembri roku 1930 hromadne skrachovalo celkovo 352 bánk. Zároveň sa domnieva, že pokiaľ by nevznikol FED, boli by prijaté rovnaké opatrenia ako v prípade krízy z rokov 1907-1908, teda obmedzením bankových platieb. Panika by opadla a bankový sektor by znovuzískal dôveru.

Druhá vlna bankovej krízy prišla v roku 1931, kedy Británia opustila zlatý štandard. FED vtedy podľa Miltona pristúpil k ešte zvrátenejšej politike. Reagoval zvýšením úrokovej miery, čím chcel zastaviť odliv zlata z USA. Nanešťastie to však len prispelo k deflácií, tá tlačila banky a podnikateľov ešte viac ku stene. Až v roku 1932 došlo k nákupu na voľnom trhu a to pod tlakom kongresu. Tento stav však netrval dlho a tak onedlho prišlo k tretej bankovej kríze. Po sérii krachov navyše prišlo k prechodnému obdobiu medzi vládou Hoovera a Roosevelta. Starý prezident chcel spolupracovať s novozvoleným prezidentom, ten však odmietal prijímať zodpovednosť pred svojou oficiálnou inauguráciou.

3.4 Záver

Federálny rezervný systém mal podľa Friedmana plnú zodpovednosť za neúspech v monetárnej politike, ktorá podľa neho krízu nielen predĺžila, ale aj prehĺbila. Dospel k záveru, že FED mal nielen zákonné právo zabrániť kolapsu, ale že mu mohol aj zabrániť, ak by rozumne použil moc mu zverenú Federálnym rezervným zákonom. Ten bol prijatý, aby sa finančné krízy nemuseli riešiť obmedzovaním platieb, aj keď v predchádzajúcej kríze v rokoch 1907-1908, toto riešenie bolo dostačujúce. (Friedman, 1992, s. 77) Friedman sa domnieva, že kríza bola spôsobená poklesom ponuky peňazí, ktorý viedol k poklesu príjmov, cien a zamestnanosti.

4 INTERPRETÁCIA RAKÚSKEJ ŠKOLY

Rakúska škola ekonomického myslenia vznikla v 70. rokoch 19. storočia a je považovaná za výrazne liberálny smer. Za zrodom tejto školy stál Carl Menger, konkrétne jeho dielo Princípy náuky o národohospodárstve. Za jej pravých zakladateľov sa však považujú až jeho nasledovníci Bawerk a Wieser. Tento myšlienkový smer sa líšil od ostatných najmä v metodológii, a to metodológii subjektivismu a individualizmu. (Sojka, 2010, s. 169-170) Dnešná podoba rakúskej ekonómie je označovaná ako neorakúska ekonomická škola. Jej názory vychádzajú z myšlienok hlavne Ludwiga von Misesa a Friedricha von Hayeka. Ich myšlienky ďalej významne rozvíjali najmä ich nasledovníci Murray Rothbard, Israel Kirzener a Ludwig Lachman. (Sojka, 2010, s. 183)

4.1 Ludwig von Mises

Mises bol považovaný za silného liberála a odporcu socializmu. Zaoberal sa ľudským jednaním, ktoré považoval za účelné, pretože každý človek sa snaží dospieť k subjektívne lepšej situácii, ako je tá v ktorej sa práve nachádza. Mises odmietal pojem cenovej hladiny, pracoval len s kúpnu silou peňazí. Dospel k záveru, že dnešný dopyt po peniazoch závisí na kúpnej sile peňazí v minulom období. Dnešná kúpna sila peňazí je potom daná vzťahom medzi dnešným dopytom po peniazoch a ich ponukou. (Holman, 2001, s. 367) Ako zástanca liberalizmu silno odmietal všetky štátne zásahy. Vo svojom diele Liberalizmus, poukazuje na potrebu slobody, súkromného vlastníctva, demokracie a kapitalizmus predstavuje ako jediné možné usporiadanie spoločenských vzťahov. Liberalizmus je podľa neho náuka založená na chovaní ľudí a zároveň sa snaží uplatniť rozum v politike. Mises taktiež analyzoval štátnu menovú politiku. Odôvodnil taktiež prečo vlády a centrálné banky majú tendenciu jednať inflačne. V roku 1927 založil Rakúsky inštitút výskumu hospodárskeho cyklu, na jeho čelo menoval Friedricha Hayeka. Spoločne s Hayekom patrili k veľmi úzkemu kruhu ekonómov, ktorý predpovedali príchod svetovej hospodárskej

krízy v čase, keď väčšina dobových ekonómov očakávala stály a nezadržateľný hospodársky vzostup. (Mises, 1998)

4.2 Friedrich August Von Hayek

Bol to rakúsky ekonóm a hlavný predstaviteľ Rakúskej ekonomickej školy. Presadzoval myšlienky liberalizmu a silne kritizoval socializmus. Je považovaný za hlavného ideologického oponenta Johna Maynarda Keynesa.

V roku 1921 absolvoval štúdium práva a v roku 1925 štúdium ekonómie a politických vied na Viedenskej univerzite. V roku 1927 sa stal riaditeľom Rakúskeho inštitútu pre výskum hospodárskeho cyklu. Od roku 1931 pôsobil ako profesor na Londýnskej škole ekonómie a politických vied, následne odišiel do Chicaga, kde sa stal profesorom spoločenských a morálnych vied.

V roku 1974 mu bola spoločne s Gunnarom Myrdalom udelená Nobelova cena za ekonomiu. Získali ju za prínos v oblasti monetárnej teórie a teórie hospodárskeho cyklu, komparácie efektívnosti alternatívnych ekonomických systémov a za analýzu inštitucionálneho rámca ekonomického systému. (Sojka, 2010, s. 188)

4.3 Hayek a jeho interpretácia Veľkej hospodárskej krízy

Rakúska teória cyklov, formovaná Misesom a Hayekom, ponúka významný pohľad na problematiku cyklických výkyvov ekonomiky. Nakoľko vychádza z myšlienok liberalizmu, odmieta akúkoľvek formu štátnych zásahov do fungovania ekonomiky. Hayek považuje cykly za prirodzené, dokonca vníma depresie ako prínosné a ozdravné. Pomocou jeho teórie hospodárskych cyklov, dokázal interpretovať príčiny vzniku a najmä prehĺbenia Veľkej hospodárskej krízy z 30. rokov 20. storočia. Poukazuje na nesprávnosť krokov štátu na čele s prezidentmi a postupov Federálneho rezervného systému. Tvrdí, že prijaté a oslavované opatrenia, paradoxne neprinesli oživenie, ale naopak krízu prehĺbili a predĺžili.

4.3.1 Teória cyklov

Hayek vychádzajúc z Misesových myšlienok vytvoril teóriu hospodárskych cyklov. Teória hospodárskeho cyklu predstavovala vyvrcholenie uceleného systému ekonomickej vedy, založenej na subjektívnej teórii úžitku, ktorá využíva poznatky teórie cien, teórie kapitálu a menovej teórie. (Šíma, 2000, s. 48) Hayek spoločne s Misesom rozlišovali medzi bežnými hospodárskymi fluktuáciami a hospodárskym cyklom. Poukazovali na dôležitosť uvedomiť si, že k fluktuácii dochádza prakticky každodenne a je prirodzená. *„Tento druh hospodárskych fluktuácií sa v našich životoch odohráva neustále. Dochádza napríklad k zmenám v zbere jahôd v rôznych ročných obdobiach. Mali by sme snáď pestovať veľké množstvo jahôd v skleníkoch, aby sme stabilizovali túto časť našej ekonomiky v priebehu roka?“* (Harper, 1957, s. 118-119) O hospodárskych cykloch môžeme teda hovoriť, len v prípade, že dochádza k náhlemu narušeniu koordinácie trhu. Chyby vznikajúce na trhu teda prestávajú byť naprávané prostredníctvom ziskov a strát, vzniká tak všeobecný úpadok hospodárskej činnosti. Ako píše Šíma (2000, s. 54), v odvetviach priemyslu vyrábajúceho kapitálové statky, dochádza k väčším výkyvom ako v odvetviach vyrábajúcich spotrebiteľské statky. Ďalším znakom je zvýšenie množstva peňazí v obehu.

Peniaze Hayek považuje za zdroj ekonomickej nerovnováhy, pretože zasahujú do všetkých transakcií. Tvrdí, že peniaze sú vodítkom podnikateľov a sprostredkovávajú trhovú koordináciu. Ceny prenášajú informácie o vzácnosti, pokiaľ je však tento princíp narušený náhlym monetárnym zásahom, dochádza k deformácii trhovej koordinácie. Vplyvom úverovej expanzie dochádza k zníženiu úrokových mier, tie majú za následok znižovanie úspor vkladateľov. Zvyšovanie investícií vedie k orientácii na nákladnejšie investičné projekty, ktoré však nemajú dostatok skutočných zdrojov. Dochádza tak k umelému bo-omu, ktorý ma hlavne menové príčiny. Následná kríza predstavuje podľa Hayeka, teda len akýsi prirodzený očistný proces.

4.3.2 Kritika štátnych zásahov

Správnosť Hayekovej teórie hospodárskych cyklov, potvrdzuje aj priebeh Veľkej hospodárskej krízy. Tvrdí, že pokiaľ by nedošlo k hromadnému zásahu do očistného procesu trhu štátom, kríza 30. rokov mohla byť len akousi bežnou recesiou. Jej priebeh by podľa Hayeka bol oveľa kratší a menej bolestný, nebyť štátnych zásahov. Šíma (2000) vo svojom diele Trh v čase a priestore predstavil niekoľko zásadných bodov Hayekovej teórie. Konkrétne bodov, ktoré ukazujú ako s hospodárskymi cyklami nebojovať. Za najhoršie považuje nasledovné politiky:

- *Brániť alebo predlžovať likvidáciu zlých investícií požičovaním peňazí podnikom v problémoch, vyvíjať tlak na banky, aby poskytovali ďalšie úvery a podobne*
- *Vytvárať ďalšiu infláciu*
- *Pokúšať sa držať mzdy vysoko, aj keď klesajú tržby podnikov, prípadne ak dochádza k tzv. sekundárnej deflácií*
- *Pokúšať sa udržiavať vysoko ceny, napríklad pomocou regulácie cien, ktorá má údajne brániť deflácií*
- *Podporovať spotrebu, aby bol udržaný dopyt, prostredníctvom štátnych sociálnych podpôr, vymýšľaním kvázi-peňazí, ako sú napríklad potravinové lístky a podobne*
- *Podporovať nezamestnanosť pomocou štátnych podpôr v nezamestnanosti*
(Šíma, 2000, s. 71-72)

Kto teda podľa Hayeka dopomohol k prehĺbeniu tejto krízy? Odpoveďou je štát a to prostredníctvom ako politiky prezidenta Hoovera a Roosevelta tak aj politiky FED.

Základným problémom hospodárskej krízy, bolo podľa Hayeka správanie Federálneho rezervného systému. Hayek mu vyčíta, že počas 20. rokov, ktoré boli označované za roky veľkej prosperity a stability, pristúpil k zvyšovaniu inflácie. Táto inflácia bola však verejnosti utajená. Za inflačné faktory považuje lacné úvery, nakupovanie dlhopisov americkej vlády a nakoniec úverové linky európskym štátom. Vo svojom diele Prices and production Hayek (1967, s. 162) hovorí: „Je všeobecne známe, že v roku 1927 americká meno-

vá autorita (tj. Federálny rezervný systém) urobila úplne bezprecedentný krok, ktorý v účinkoch boomu a dopadu na nasledujúcu depresiu nie je porovnateľný s čímkoľvek podobným v minulosti. Tejto autorite sa podarilo prostredníctvom politiky lacných peňazí, ku ktorej siahla, akonáhle sa začali prejavovať príznaky blížiacej sa reakcie (trhu), predĺžiť tento boom o dva roky za bod, ktorý by inak bol jeho prirodzeným koncom. A keď nakoniec došlo ku kríze, boli po takmer ďalšie dva roky uskutočňované zámerné pokusy zabrániť všetkými možnými prostriedkami bežnému procesu likvidácie. Zdá sa mi, že tieto skutočnosti mali ďaleko väčší vplyv na podobu depresie ako vývoj do roku 1927, ktorý, podľa všetkého čo vieme, mohol viesť k relatívne miernej depresii v roku 1927 a dobe nasledujúcej.“

Herbert Hoover zastával úrad prezidenta v rokoch 1929-1933 a nevyhol kritike od Hayeka. Prezident sa síce sám považoval za zástancu laissez faire, no v skutočnosti počas jeho pôsobenia štát výrazne zasahoval do fungovania ekonomiky. Sám sa pričínil o zvyšovanie ciel, zvyšovanie výšky úverov, poskytol prostriedky zo štátnych fondov na stavbu dlhodobých projektov, podporoval pôžičky bankám, uskutočňoval verejné stavby, zakázal aukcie dlhopisov, uzákonil povinné moratóriá splácania dlhov a nútil podnikateľov, aby neznižovali mzdy. Podľa Hayeka však tieto kroky znamenali len ďalšie prekážky v ozdravnom procese a skorom doznení krízy. Ďalej uvádza, že keď prezident Hoover odchádzal z postu prezidenta v marci 1933, USA zažívali najhlbšiu krízu.

Jeho nasledovník Franklin Delano Roosevelt, síce navrhol odlišné riešenia boja proti kríze ako jeho predchodca. V skutočnosti však svoje riešenia neuplatnil a moc štátu naďalej rástla, za čo bol Hayekom kritizovaný. Snaha udržiavať mzdy na vysokej úrovni, bola príčinou toho, že nezamestnanosť nezmizla. Obmedzenia na trhu viac a viac bránili fungovaniu automatickej trhovej koordinácie a trvanie krízy sa tak predlžovalo naďalej. Hayek sa domnieva, že nebyť vojny Roosevelt by neodchádzal z úradu s takou popularitou.

Šíma (2000) túto tému uzatvára nasledovne: „Všetko, čo bolo možné urobiť pre zhoršenie situácie, k ochromeniu trhu, k zabráneniu prispôsobenia štruktúry výroby k štruktúre prianí spotrebiteľov, bolo urobené. Recesia, ktorá mohla byť iba jednou z mnohých ozdravných recesii nasledujúcich po inflačných boomoch, trvala viac ako desaťročie a viedla až k vstupu

USA do vojny. Preto všetko utrpenie z tejto dlhotrvajúcej depresie padá na vrub politikov, ktorí túto depresiu vytvorili a predĺžili. Najväčšiu zodpovednosť nesú prezidenti Hoover a Roosevelt.“ (Šíma, 2000, s. 93)

4.4 Záver

Rakúska škola na čele s Hayekom priniesla nové vysvetlenie cyklov ako alternatívy ku keynesianskej teórii. Princípy rakúskej teórie hospodárskych cyklov, možno aplikovať aj na priebeh Veľkej hospodárskej krízy. Príčiny krízy vidí Hayek v prílišnej miere zásahov štátu a prijatých krokoch zo strany Federálneho rezervného systému. Hayek nepovažuje za problém samotnú krízu, ale boom jej prechádzajúci. Ten je podľa neho nezdravý a kríza tak predstavuje len očistný proces. Kroky prijaté zo strany politikov na ozdravenie ekonomiky, označil za kontraproduktívne. Tieto kroky podľa neho viedli ako k prehlbovaniu tak aj k predlžovaniu krízy a nie k jej ukončeniu.

5 ZHRNUTIE

Získané informácie o názoroch jednotlivých ekonómov, sú zhrnuté v nasledujúcej tabuľke č.2. Tabuľka má slúžiť k porovnaniu pohľadov na kľúčové témy, či pojmy súvisiace s Veľkou hospodárskou krízou. Snaží sa demonštrovať fascinujúcu názorovú odlišnosť Keynesa, Friedmana a Rakúskej školy.

Tab.č.2 : Názory a interpretácie problematiky Veľkej hospodárskej krízy

	Keynes	Friedman	Rakúska škola
Teória vzniku hospodárskych cyklov	Vznikajú pretože investície nedobiehajú úspory	Vznikajú pri neudržíavaní stabilnej ponuky peňazí	Sú dôsledkom štátnych zásahov, najmä v monetárnej oblasti
Riešenie cyklov	Aktívna monetárna a fiškálna politika	Zvyšovanie ponuky peňazí	Ponechať samočistiacu schopnosť trhu
Pôvod Veľkej hospodárskej krízy	Nedokonalosť súkromného sektoru, nedostatočnosť agregátneho dopytu	Trvalý pokles ponuky peňazí	Umelé predlžovanie predchádzajúceho obdobia konjunktúry
Problém Veľkej hospodárskej krízy	Nedostatočná spotreba a investície, Nepružné ceny najmä výrobných faktorov	Reštriktívna politika FED, Nedostatočná podpora bankového sektoru	Prehľbovanie špekulatívneho investičného boomu predchádzajúceho obdobia, Bránenie prirodzenému očisteniu trhu nevhodnými štátnymi zásahmi
Navrhované riešenia Veľkej hospodárskej krízy	Zvyšovanie verejných výdajov, Vytváranie pracovných programov	Nepokračovať v znižovaní ponuky peňazí	Odstrániť vládne zásahy do fungovania trhu

ZHRNUTIE

Voľnosť trhu	Jednoznačne odporúča intervencie za účelom zmierňovania cyklov	V obmedzenom rozsahu pripúšťa reguláciu trhu	Verí v absolútnu samoreguláciu trhu
Nezamestnanosť	Snaha o plnú zamestnanosť	Akceptácia prirodzenej miery nezamestnanosti	Štrukturálna nezamestnanosť
Štátna podpora zamestnanosti	Vytváranie nových pracovných príležitostí štátom	Regulácia nezamestnanosti prostredníctvom určitej miery inflácie	Odmietanie akýchkoľvek zásahov do pracovného trhu
Zvyšovanie ponuky peňazí	Áno	Áno	Nie
Monetárne zásahy	Áno	Áno	Nie
Fiškálna politika	Áno	Nie	Nie
Úroková miera	Prisudzuje jej veľký význam	Nemá veľkú úlohu	Umelé zníženie čistej úrokovej miery podporuje hospodársky cyklus
Úverová expanzia	Víta ju, lebo pomáha zvyšovať investície	Pripúšťa expanziu	Odmieťa ju, lebo bráni vyčisteniu trhov
Chybovosť kapitalizmu	Odstraňovanie chýb na základe aktívnejšej role štátu	Stabilizačná monetárna politika	Odmieťa zlyhania, príčinu nehľadá v súkromnom sektore, ale vo vládnej podpore zväčšovania boomu
Hlavná príčina krízy	Nedostatočný agregátny dopyt	Deflačná politika FED	Investičný boom, založený na nesprávnych informáciách

Záver

Cieľom tejto práce bolo porovnať rôzne názory na Veľkú hospodársku krízu, pre jeho naplnenie bolo potrebné najskôr predstaviť pohľad na krízu od rôznych ekonómov. Zvolené boli tri ekonomické smery - učenie Keynesa, Friedmana a nakoniec aj Rakúskej školy sústreďujúcej sa na výklad Hayeka a Misesa. Aj napriek podobnej liberálnej orientácii týchto smerov, sa v mnohých názoroch autori diametrálne odlišujú, v mnohých prípadoch si dokonca až odporujú.

Základom Keynesovej interpretácie Veľkej hospodárskej krízy je nedostatočný agregátny dopyt. Problém vidí v poklese spotreby a investícií, ktorých sprievodným javom je zvyšovanie nedobrovoľnej nezamestnanosti. Riešenie vidí v stimulovaní agregátneho dopytu pomocou zvyšovania verejných výdajov. Aktívnejšiu úlohu štátu v oblasti fiškálnej a monetárnej politiky považuje za hlavný nástroj oživovacieho procesu. Úlohu štátu vidí aj v zavádzaní programov podporujúcich zamestnanosť. Práve prísľub zvyšovania zamestnanosti a zvyšovania výdajov zabezpečil popularitu Keynesových myšlienok.

Friedman za vznikom krízy vidí pokles ponuky peňazí, ktorý viedol k poklesu príjmov, cien a zamestnanosti. Zo zámerného neplnenia si svojej úlohy viní Federálny rezervný systém, ktorý neposkytoval dostatočnú hotovosť bankám, čo považuje za jednu z hlavných príčin šírenia bankovej krízy. Následná reštriktívna menová politika FED priniesla ešte ďalšie prehĺbenie a predĺženie krízy.

Ďalšiu alternatívnu teóriu hospodárskych cyklov priniesla rakúska škola na čele s Hayekom. Tá bola založená na myšlienkach prísneho liberalizmu. Odmietala akékoľvek zásahy do fungovania trhu, cyklické výkyvy považovala za prirodzenú formu očisťovania. Podľa tejto teórie Veľká hospodárska kríza vznikla kvôli neúmernému špekulatívnemu predlžovaniu obdobia predchádzajúceho hospodárskeho rastu. Práve nezdravé investície

ZÁVER

predošlého obdobia, stáli podľa Hayeka za závažnosťou krízy a pokračujúce štátne zásahy ju podľa neho iba prehĺbili a predĺžili.

Je fascinujúce koľko rozličných pohľadov existuje na problematiku Veľkej hospodárskej krízy, ktorá bola obrovskou témou 30. rokov 20. storočia. Ešte pozoruhodnejší je fakt, že tieto názory sa diametrálne líšia u najrešpektovanejších ekonómov tohto obdobia. Dnes sú príčiny a priebeh Veľkej hospodárskej krízy diskutovanou témou a ani s odstupom niekoľkých desaťročí nedošlo k všeobecnej zhode na jej interpretácii.

Použité zdroje

EBELING Richard M. , 1999. Monetary Central Planning and the State, Part 27: Milton Friedman's Second Thoughts on the Costs of Paper Money [online]. Dostupné z <https://www.fff.org/explore-freedom/article/monetary-central-planning-state-part-27-milton-friedmans-thoughts-costs-paper-money/>

EBENSTEIN, Alan O. Milton Friedman: a biography / Lanny Ebenstein. 2007. ISBN 9781403976277.

FISHER, Irving (October 1933). "The Debt-Deflation Theory of Great Depressions". *Econometrica* (The Econometric Society) 1 (4): 337–357.

FRIEDMAN, Rose D., Pavel VRECIÓN, Vladimír VRECIÓN a Milton FRIEDMAN. Svoboda volby / Milton a Rose Friedmanovi ; přeložili Pavel a Vladimír Vrecionovi. 1992. ISBN 8085467852.

HARPER, F.A.: Why Wages Rise, Foundation for Economic education, 1957

HAYEK, F.A.: Prices and Production, Augustus M. Kelley Publishers, 1967

HOLMAN, Robert. Dějiny ekonomického myšlení / Robert Holman a kol. 2001. Praha: C.H. Beck, 2001. ISBN 807179631X.

KARLÍK, Lubor. Nejen o monetarismu. 1998. Praha: Lubor Karlík, 1998. ISBN 80-2383-337-5.

KEYNES, John Maynard a Miloš STÁDNÍK. Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz. Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz / John Maynard Keynes ; [z anglického originálu přeložil Miloš Stádník] ; Československá akademie věd [online]. 1963 [cit. 2020-05-05]

MANKIWI, N. Gregory a Milan SOJKA. Zásady ekonomie / N. Gregory Mankiw ; [z amerického originálu přeložili: Milan Sojka ... et al.]. 1999. ISBN 8071698911.

SOJKA, Milan. Dějiny ekonomických teorií / Milan Sojka. 2010. ISBN 9788087109212.

ŠÍMA, Josef. Trh v čase a prostoru: Hayekovská témata v současné ekonomii / Josef Šíma. 2000. ISBN 808638909X.

ZÁVER

VON MISES, Ludwig, Alžběta KVASNIČKOVÁ, Zdeňka TALÁBOVÁ a Josef ŠÍMA. Liberalismus / Ludwig von Mises ; [překlad Alžběta Kvasničková, Zdeňka Talábová, Josef Šíma]. 1998. ISBN 8086119084.

ŽÍDEK, Libor. Dějiny světového hospodářství / Libor Žídek. 2009. ISBN 978807380184